

ELS ESCUDELLERS I LA PRODUCCIÓ CERÀMICA DE VILAFRANCA (SEGONA MEITAT DEL S. XVI - PRIMERA MEITAT DEL S. XVII)

JORDI ROIG I BUXÓ
JOSEP-A. MOLINA I VALLMITJANA
JOAN-MANUEL COLL I RIERA

Aquesta comunicació és un avanç d'un treball monogràfic més extens sobre els escudellers de Vilafranca del Penedès. L'estudi s'ha fet a partir d'un quantios lot de peces de ceràmica defectuoses de cuita, provinent d'algunes intervencions arqueològiques d'urgència realitzades en ple nucli urbà de la vila l'any 1990. Els resultats han estat el descobriment d'una indústria ceramista vilafranquina, situable cronològicament entre el s. XVI i primera meitat del s. XVII, desconeguda fins ara, amb tipus de produccions diferents a les dels altres centres ceramnistes de Catalunya a partir de la tècnica decorativa.

ELS ESCUDELLERS I LA PRODUCCIÓ CERÀMICA DE VILAFRANCA (SEGONA MEITAT DEL S. XVI - PRIMERA MEITAT DEL S. XVII)

EL TESTAR DE LA PLAÇA JAUME I

Es tracta de dues intervencions arqueològiques d'urgència en el solar núm. 10 de la plaça de Jaume I de Vilafranca: la primera, dirigida per Antonio J. Aguilera Martín, Joan Manel Garcia i Targa i Josep Pou i Vallès, fou realitzada durant el maig de l'any 1990 (AGUILERA-GARCIA-POU, 1990), i, la segona, dirigida per Joan Manel Garcia i Targa, fou realitzada entre les darreries del mes de juny i principis del mes de juliol del mateix any (GARCIA, 1990).

Durant aquestes breus intervencions, s'excavaren les restes dels obradors i testars dels escudellers vilafranquins, identificant-se tres dipòsits rectangulars, un pou, una sitja i una escombrera o abocador; estructures totes elles amortitzades amb materials ceràmics de rebuig: un lot constituït per uns 7.000 fragments i peces, totes elles defectuoses de cuita.

LA PRODUCCIÓ CERÀMICA

A partir de l'estudi de tot el material, s'identifiquen tres tipus de produccions diferents,⁽¹⁾ pel que fa a llur tècnica decorativa:

- les peces amb decoració de reflex metàl·lic o ceràmica catalana daurada,
- les de blau cobalt o ceràmica blava catalana,
- les de blanc estannífer o ceràmiques amb vernís blanc.

Totes elles foren realitzades, probablement al mateix obrador, al llarg de la segona meitat del s. XVI i primera meitat del s. XVII.

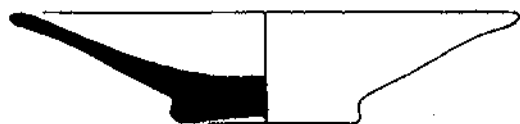
Tot el conjunt de peces presentava múltiples i variats defectes de cocció: deformacions, esquerdes, cuita excessiva, manca de vidrat, vernís escorregut, decoració irregular o peces adherides; localitzant-se fins i tot, pel que fa en aquest darrer defecte, columnes d'escudelles enganxades i llençades en bloc. És de destacar, també, l'alt nombre de «trípodes» o «tres peus» recuperat.⁽²⁾

LA VAIXELLA EN BLAU

FORMES: Ofereix una tipologia variada (Làms. 1 i 2). Hi ha les **escudelles d'orelletes** (12 cm), les **escudelles amb peu** (13 cm); els **plats amb peu** (14, 17 o 22 cm); els **grans bols amb peu** (20 o 25 cm), la **servidora amb peu**, la qual presenta una vora amb el llavi enlairat (23 cm), i, finalment, un **petit especier amb peu** (7 cm).

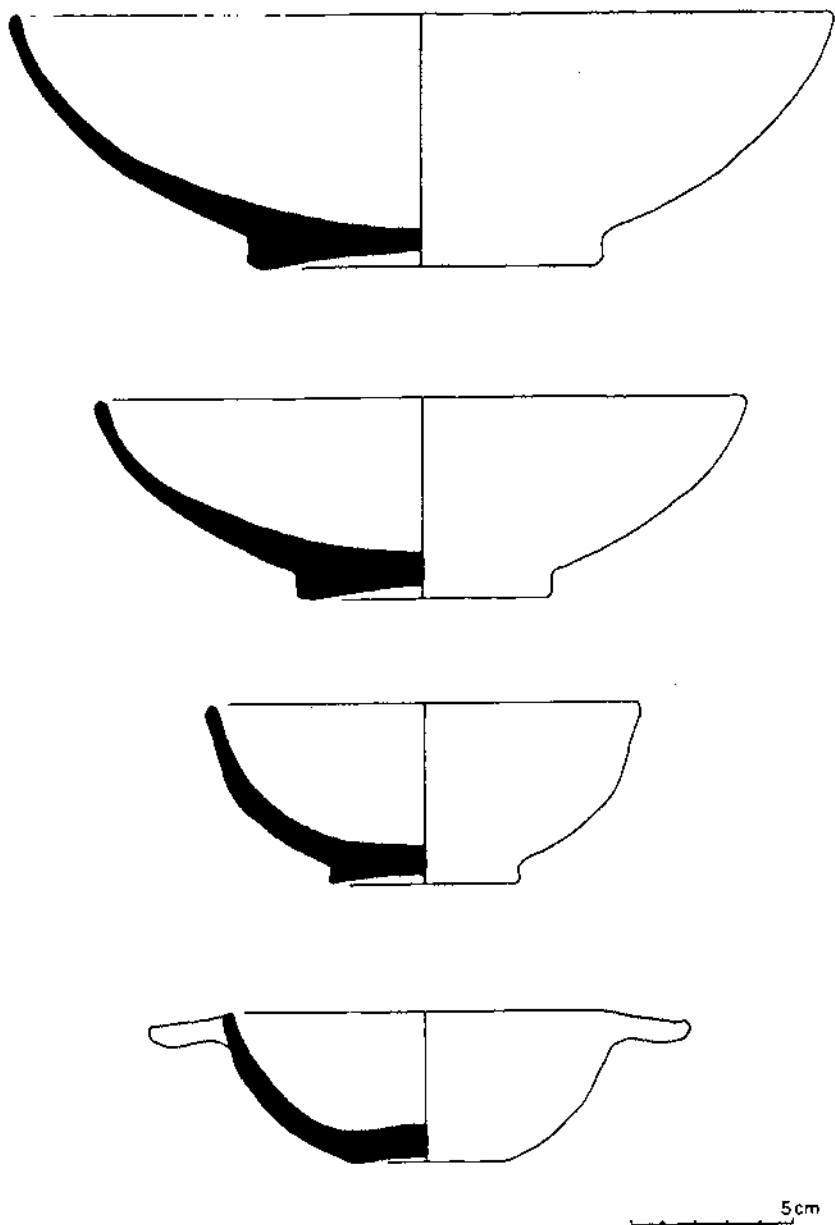
DECORACIÓ: Es tracta de decoracions efectuades a la cara interna de les peces, l'anvers, amb òxid de blau cobalt damunt un vernís blanc estannífer. El revers mai és envernissat, llevat de les escudelles. Presenten una decoració particular i arcaïtzant, que ara i aquí no detallarem en tota la seva complexitat. Tan sols apuntar que es tracta de motius decoratius estilitzants de traços lineals, que constitueixen representacions vegetals (petites flors centrals, grans pomells florejats) i geomètriques molt simples (palmetes, estrelles centrals i motius radials lineals). (Fotos 1,2 i 3), que recorden la ceràmica blava gòtica de Barcelona del s. XV (BATLLORI-LLUBIA, 1974).

També apareixen temes zoomòrfics, aus i conill/gos exclusivament, ocupant l'espai central dels plats i servidores, acompanyats de petits motius florejats, sempre mostrant una escena poc carregada i estilitzada. Excepcionalment, en algunes escudelles apareix una decoració també geomètrica de línies entrecreuades realitzada amb pinzell-pinta, a imitació de les conegudes escudelles de reflex metàl·lic del s. XVI.

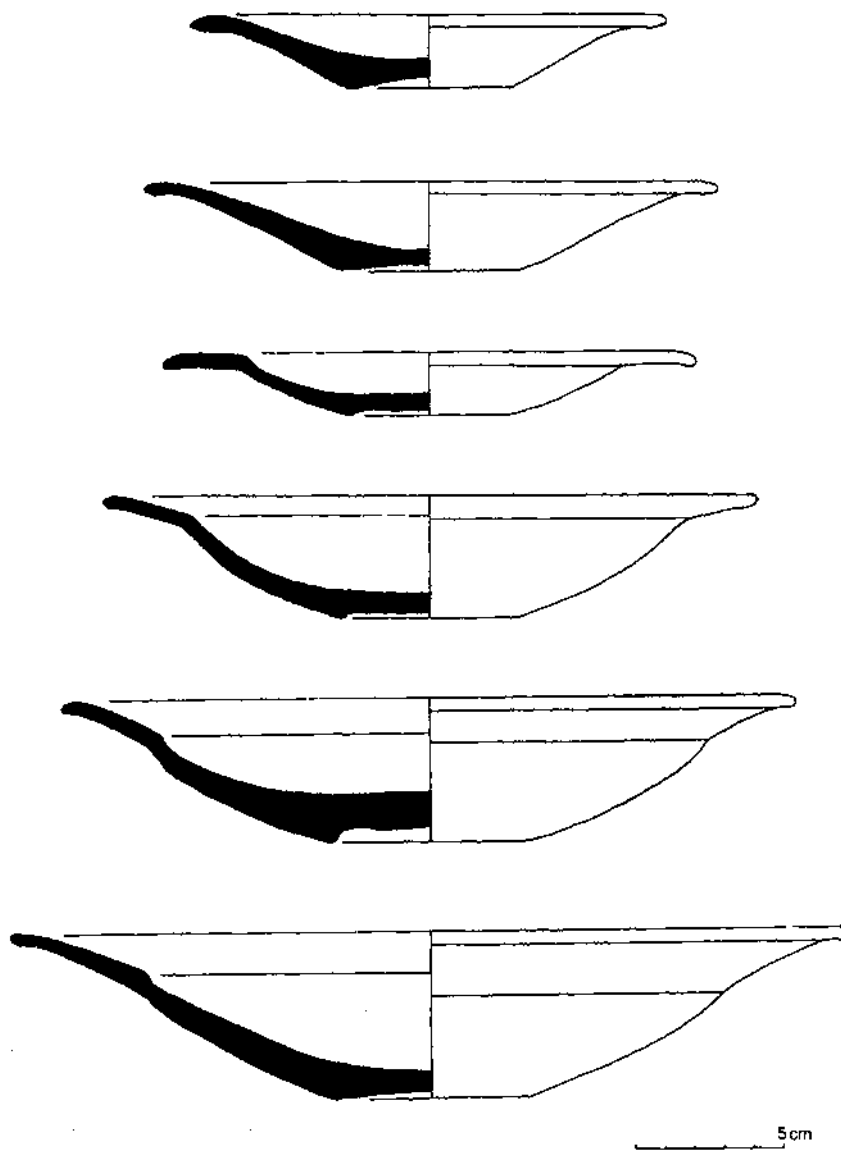


5cm

Làmina 1: Tipologia dels plats de la vaixel·la blava.



Làmina 2: Tipologia de les escudelles, tant de la vaixel·la blava com de la de reflex.



Làmina 3: Tipologia dels plats de reflex metàl·lic.

LA VAIXELLA EN REFLEX

FORMES (Làms. 2 i 3): La tipologia es redueix als **plats d'ala** i fons pla o convex (17, 21 o 25 cm), els **plats sense ala** i fons pla (15 o 18 cm), les **escudelles d'orelletes** i fons pla o convex (10 o 12 cm) i les **escudelles amb peu exempt** (13 cm).

DECORACIÓ: Presenten una decoració daurada, anomenada de reflex metàl·lic, que es desenvolupa a l'anvers de la peça, presentant línies paral·lels circulars al revers.

Es poden diferenciar dos grans grups a partir de llurs motius decoratius:

Grup 1/ Decoracions geomètriques de línies paral·leles i entrecruades realitzades amb pinzell-pinta (Fotos 4 i 5). Seguint els models ja coneguts de les produccions de Barcelona del s. XVI (AINAUD, 1952).

Grup 2/ Decoracions florals-vegetals i geomètriques, amb una gran varietat i combinació entre elles (d'espigues amb fulles de card, creus de malta centrals, gallons, petites flors i rodes centrals, magranes/figues...)



Foto 1: Escudella blava amb flor central. Presenta un tres peus adherit.

(Fotos 6 i 7). I algun escadusser motiu zoomòrfic representant una au central amb el cap girat i acompanyada de motius florals estilitzats.

CRONOLOGIA

Es proposa una datació a nivell estilístic i comparatiu per a ambdues produccions coetànies, d'entre la segona meitat del s. XVI i la primera meitat del s. XVII (1553-1634); sense que de moment es pugui precisar més.

Aquesta coetaneïtat d'ambdues produccions defectuoses ens la referma, si més no, el fet que aparegueren abocades conjuntament dins la mateixa sitja i en el mateix estrat-nivell del testar.

Tot seguit, passem a explicar-ho i detallar-ho.

CONSIDERACIONS

L'excelsionalitat del conjunt ha evidenciat, doncs, l'existència d'una indústria ceramista a la localitat de Vilafranca del Penedes, que per les seves particularitats, la fan interessant per a l'estudi de les ceràmiques d'aquests períodes. Ampliant amb un nou centre productor els ja coneguts de Barcelona i Reus.

Fins a l'actualitat, a la ciutat només es coneixia l'activitat cantirera, documentada ja al s. XVI i en vigència fins a aquest mateix segle, caracteritzada per una peculiar i específica producció de càntirs d'obra aspra (grisos).

A partir del present estudi, proposem una datació al voltant de la segona meitat del s. XVI i la primera meitat del s. XVII, esdevenint, per tant, contemporànies les produccions en blau i en reflex metàl·lic. Aquest fet permet identificar una sèrie ceràmica decorada en blau arcaïtzant fins ara desconeguda dins la segona meitat del s. XVI i inicis del s. XVII; posterior i com a evolució de l'anomenada ceràmica blava gòtica de Barcelona del s. XV (BATLLORI-LLUBIA, 1974; AINAUD, 1952), i, pel que sembla, coetània a les produccions de blava catalana d'orles diverses (1570-1670) (TELESE, 1991).



Foto 2: Plata/safa en blau amb pomell central.



Foto 3: Plat blau amb motius geomètrics.

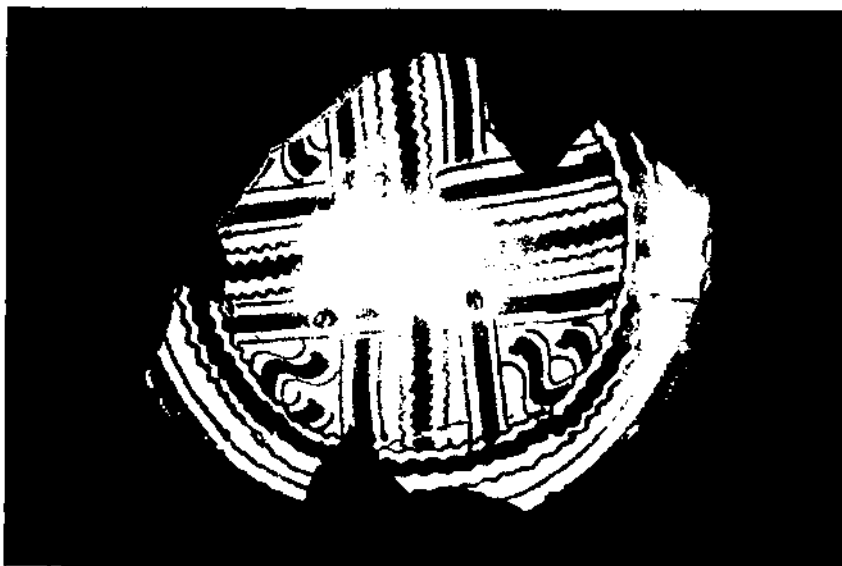


Foto 4: Plat en reflex metàl·lic i decoració amb pinzell pinta.



Foto 5: Escudella en reflex metàl·lic i decoració amb pinzell pinta.



Foto 6: Plat en reflex metàl·lic amb decoració de creu de Malta central.



Foto 7: Escudella en reflex metàl·lic amb decoració central de la magrana.

Respecte a la recerca documental, encara en un estadi incipient i considerant l'escassetat de fonts, tan sols s'ha localitzat l'esment d'un únic escudeller emplaçat a Vilafranca l'any 1634, concretament a la plaça de l'Oli i Vall del Castell, i que correspon amb tota exactitud amb l'actual illa de cases delimitada pel c/ Escudellers, pl. Jaume I, pl. de l'Oli i pl. Vall del Castell, lloc on s'emplaça el testar estudiat. Indret on en aquell mateix any hi havien instal·lats sis cantirers i un gerrer (MASSANELL 1987). Contràriament, la referència del fogatjament de Vilafranca de l'any 1553 (IGLESIES, 1981) no cita pas la presència de cap escudeller a la vila, només dos cantirers i un rajoler.

Així doncs, la instal·lació d'aquest únic escudeller a Vilafranca s'ha d'emmarcar entre l'any 1553 i l'any 1634 en què ja apareix el seu obrador. El marc cronològic marcat per la documentació, justament, coincideix força amb el proposat per a l'estudi ceràmic.

Manca, però, analitzar la magnitud i abast d'aquesta indústria ceramista vilafranquina, molt més modesta que la de Barcelona o Reus, i, d'altra banda, d'un abast cronològic molt curt i precís (1553-1634), el qual a partir de la segona meitat del s. XVII ja ha desaparegut.

A tall de consideracions, creiem que podria tractar-se d'un únic centre artesanal de caràcter familiar, probablement un escudeller barceloní que instal·la un taller a Vilafranca, per abastir un mercat local, dins l'àmbit comarcal del Penedès.

NOTES

- (1) Ultra això, es documenta la producció grisa de càntirs i gerres, i de terrissa vidrada, material probablement corresponent a uns altres artesans, els ollers i cantirers. Aquestes produccions no es tracten aquí.
- (2) Aquest és un estri que s'empra per a mantenir separada una peça de l'altra a l'hora de coure-les, i que en molts dels casos ha aparegut adherit a les mateixes peces.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILERA MARTIN, Antonio J.; GARCIA I TARGA, Joan Manel; POU I VALLÈS, Josep (1990): *Memòria de la campanya d'excavació del núm. 10 de la plaça de Jaume I (Vilafranca del Penedès, Alt Penedès). Maig de 1990*. Memòria dipositada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

AINAUD DE LASARTE, Juan (1952): «Ceràmica y vidrio»; dins *Ars Hispaniæ*, Ed. Plus-Ultra, Madrid.

BATLLORI I MUNNÉ, Andreu; LLUBIA I MUNNÉ, Lluís (1974): *Ceràmica catalana decorada*. Ed. Vicens-Vives, Barcelona.

GARCIA I TARGA, Joan Manel (1990): *Memòria de la campanya d'excavació del núm. 10 de la plaça de Jaume I (Vilafranca del Penedes). L'excavació d'una escombrera ceràmica al sector II*. Memòria dipositada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

IGLESIES, J. (1981): *El fogatge de 1553*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona.

MASSANELL I ESCIASSANS, Antoni (1987): *De la Vilafranca del 1634*, Institut d'Estudis Penedesencs, núm. 36, Sant Sadurní d'Anoia.

TELESE COMPTE, A. (1991): *La vaixel·la blava catalana de 15701670. Repertori, catalogació i proposta per la seva nomenclatura*. Barcelona.